

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК КЛЮЧОВОЇ ПАРАДИГМИ ПРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УКРАЇНІ

Катрушова Л. О.¹, Матвієнко Т.М.², Саргош О.Д.², Філатова В.Л.²,
Буря Л.В.², Нечеласва Л.В.², Романюк М.В.², Четверикова О.П.²,
Комишан І.В.², Катрушов О.В.²

¹Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

²Українська медична стоматологічна академія

У статті розглядається динаміка освітнянської міграції та роль емоційного інтелекту в процесах адаптації та соціалізації студентів-мігрантів в умовах освітнянського простору українського суспільства.

Ключові слова: студенти-мігранти, адаптація в суспільстві, міграція з метою отримання освіти, емоційний інтелект.

The article considers the dynamics of educational migration and the role of emotional intelligence in the processes of adaptation and socialization of migrant students in the educational space of Ukrainian society.

Keywords: migrant students, adaptation in society, migration for the purpose of education, emotional intelligence.

Актуальність. Останнім часом інтерес до проблеми міграції взагалі, і міждержавної освітнянської міграції молоді, як одного з векторів міграції, зокрема, опинився в центрі уваги психологічної науки [1, с. 158; 2, с. 131]. Освітньою міграцією називають переважно тимчасове переселення, що має на меті навчання за межами адміністративно-територіальної одиниці постійного проживання [2, с. 132; 3, с. 129]. Проблеми освітнянської міграції мають багатогранний характер, але основу складають труднощі соціалізації студентів-мігрантів в новому суспільстві, які в значному ступеню залежать від рівня емоційного інтелекту як на початковому етапі, так і впродовж всього періоду навчання [4, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальні соціально-економічні системні зміни у світі та зростаючі темпи міждержавної освітнянської міграції молоді загострюють значимість проблеми соціальної адаптації широких контингентів студентської молоді в нових умовах «чужого» суспільства. Одним з ключових питань є девіантна поведінка, що зумовлена конфліктом морально-етичних норм та правил країни постійного проживання студентів-мігрантів та нового соціуму [5, с. 16]. Це зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження причин виникнення і форм проявів девіантної поведінки, пошук більш ефективних заходів профілактичного, корекційного, реабілітаційного та іншого характеру [6, с. 92; 1, с. 160]. Особливо це стосується студентів, що навчаються на медичних факультетах, так як отримання професії лікаря вважається у світі найбільш важким освітнянським процесом. Це зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження проблем дезадаптації, так як ефективна професійна підготовка майбутнього лікаря не може здійснюватися без високого ступеню асиміляції студента в навчальний процес.

Об'єктивно зростає необхідність знайомства та дослідження цієї проблемної ситуації широким кругом спеціалістів – психологів, юристів, педагогів, соціальних робітників, медиків, правоохоронців та ін. Для ефективного вирішення консультативних і корекційних практичних задач спеціалісту-психологу та педагогу необхідні системні знання про порушення соціальної поведінки, що призводять до деформації особистості, до серйозних наслідків в міжособистісних відношеннях та до соціальної дезадаптації в суспільстві [7, с. 87].

Мета полягала у вивченні особливостей змін емоційного інтелекту в процесі соціальної адаптації студентів-іноземців закладів вищої освіти України медичного профілю в умовах освітнянської міграції.

Дизайн та методологія дослідження. Дослідження можливих прогнозованих поведінкових реакцій особи, що залежать від ступеню розвитку емоційного інтелекту при соціальній адаптації студентів-іноземців в процесі навчання у ЗВО України медичного профілю ми проводили за допомогою скринінгового психологічного тестування. Так як психологічні тести потребують глибокого знання мови для правильного розуміння нюансів поставлених тестових запитань, то розраховувати на достовірні відповіді при тестуванні студентів-іноземців першого курсу навчання за допомогою україномовних чи російськомовних тестів не доводиться. Це продемонстрували наші попередні дослідження, коли ідентичні тести на українській чи російській мовах (в залежності від профілю підготовчого відділення), та на рідній мові студента-першокурсника дали незпівставні результати. Ми виражаємо подяку клінічним ординаторам-іноземцям УМСА, як носіям мови, за допомогу в перекладі задіяних в дослідженнях психологічних тестів на мови основних етнічних груп студентів, що навчаються в академії. Для визначення та прогнозування можливих реакцій особи на зміну соціального середовища, а також для формування груп спостереження були відібрані та адаптовані російською, англійською та рідними мовами етнічних груп – арабською, азербайджанською, узбецькою, туркменською відповідні психологічні тести.

У дослідженнях був використаний тест на емоційний інтелект Н. Холла (тест EQ), що дало можливість оцінити динаміку розвитку емоційного інтелекту в процесі навчання та соціальної адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Складні соціально-політичні умови, викликані військовими діями на сході України не сприяють розвитку масштабної освітнянської міграції студентів з інших країн для отримання вищої освіти у ЗВО України. В останні два роки свій негативний вклад в освітнянські міграційні процеси внесла пандемія COVID-19. З великою долею вірогідності це твердження справедливе також для медичних ЗВО. Статистика руху студентів-іноземців, що навчалися в Українській медичній стоматологічній академії свідчить, що у 2010 році загальна кількість їх складала 822 особи, у 2015 році – знизилась до 745, а в 2019 році зросла до 1779. Зниження кількості студентів-іноземців в 2015 році відбулося за рахунок зменшення зарахованих на перший курс навчання. Однак освітнянська міграція це процес

продовжений, який розтягується на багато років, тому значні кількісні коливання на момент спостереження відображаються в основному за рахунок першокурсників.

Контингент студентів-іноземців, які навчалися в Українській медичній стоматологічній академії кількісно коливався згідно з даними деканату по роботі з іноземними студентами за роки аналізу (2010 – 2019 рр.) від 745 осіб до 1779 осіб, та включав громадян більш як 50 країн.

*Таблиця 1
Найбільш чисельні етнічні групи студентів-іноземців
представлені громадянами наступних країн (2010 – 2019 рр.)*

Країни арабського світу (Магриб та Машрік)			
Країна постійного проживання	К-сть студентів по рокам		Мова
	2010-2015	2016-2019	
Єгипет	32 - 43	77 - 113	Арабська
Еритрея	2 - 8	3 - 4	Арабська
Ємен	8 - 11	19 - 21	Арабська
Ізраїль	34 - 42	30 - 52	Іврит, арабська
Ірак	43 - 49	14 - 28	Арабська
Йорданія	96 - 123	135 - 185	Арабська
Кувейт	14 - 18	10 - 17	Арабська
Ліван	9 - 16	17 - 24	Арабська
Лівія	8 - 13	5 - 10	Арабська
Марокко	77 - 84	125 - 390	Арабська
Палестина	21 - 30	25 - 29	Арабська
Сирія	8 - 11	7 - 15	Арабська
<u>Туніс</u>	18 - 24	9 - 21	Арабська
Країни СНГ та пост. радянського простору			
Азербайджан	33 - 38	28 - 6	Азербайджанська
Російська федерація	21 - 25	19 - 23	Російська
Таджикистан	9 - 13	2 - 10	Таджицька
Туркменістан	97 - 112	9 - 88	Туркменська
Узбекистан	62 - 73	53 - 201	Узбецька
Країни Африканського континенту, що не входять в Арабський союз			
Гана	17 - 23	31 - 39	Англійська
Нігерія	19 - 27	23 - 49	Англійська
Камерун	2 - 6	1 - 2	Англійська, французька
Судан	29 - 34	21 - 33	Арабська, англійська
Уганда	3 - 7	4 - 9	Англійська, суахілі
Країни Азії			
Індія	33 - 42	41 - 185	Англійська, гінді та інші (26 мов).
Іран	9 - 14	12 - 24	<u>Перська (фарсі)</u>
Пакистан	3 - 7	3 - 27	Урду, англійська
Китай	1 - 5	1 - 1	Китайська

Як видно з даних таблиці 1, найбільшу за чисельністю групу іноземних студентів склали особи, для яких рідною мовою є арабська (близько 450 студентів, вихідці з 13 країн), далі йдуть туркменська (близько 100), англійська (майже 90), узбецька (близько 70), азербайджанська (близько 35). Превалюючі віросповідання – іслам, християнство, індуїзм.

Не зважаючи на періодичні коливання темпів освітянської міграції, проблеми соціальної адаптації студентів-мігрантів в Українському суспільстві не втрачають своєї актуальності та гостроти.

З точки зору педагогіки та психології освіта виступає як результат навчання та виховання (1, с. 158; 4, с. 34). Навчання розглядається як «процес формування свідомості, а виховання апелює головним чином до підсвідомості» (4, с. 37). Більш того, обидві категорії не існують окремо одна від одної: у навчанні завжди є якась частка виховання, у вихованні – частка навчання. Мігранти, потрапляючи до іншої країни, формують нові ставлення, звички у відповідності до нового соціального оточення, що є проявом самовиховання. А їх навчання полягає у засвоєнні певних знань у тому числі світоглядних, морально-етичних, правових, естетичних та інших. При цьому комунікація розглядається як «взаємодія між певною кількістю осіб, що пов'язана з передаванням інформації», а навченість визначається як «будь-яке поліпшення в поведінці, інформованості, знаннях, розумінні, поглядах, цінностях, уміннях». Важливо зазначити, що впродовж освітянського періоду відбувається розширення комунікаційних каналів отримання інформації, підвищується ступінь емоційного інтелекту. Все це сприяє прискоренню соціальної адаптації та маніфестує позитивні зміни поведінкових реакцій.

Так як девіантна поведінка – це форма поведінки особи, то їй притаманні всі основні властивості людської поведінки. В психології термін поведінка використовується для визначення виду та рівня активності людини. Сучасне розуміння поведінки виходить за рамки реакцій на зовнішній стимул. Окрім зовнішньої активності людини (рух, діяльність, вчинки, висловлювання, вегетативні реакції) є ще й внутрішні складові поведінки: мотивація та

цілеспрямованість, когнітивна переробка, емоційні реакції, процеси саморегуляції. Поведінка - це процес взаємодії особи з соціальним середовищем, опосередкований індивідуальними особливостями та внутрішньою активністю особи, що виражається у формі зовнішніх дій та вчинків. Людська поведінка соціальна (формується та реалізується в суспільстві) та пов'язана з мовною регуляцією. В цілому поведінка особи відображає процес її соціалізації – інтеграції в соціум. Соціалізація, в свою чергу, передбачає адаптацію до соціального середовища з врахуванням індивідуальних особливостей. Можна виділити наступні варіанти соціальної адаптації (5, с. 23):

- радикальна адаптація – самореалізація через зміни особою існуючого соціального світу;
- гіперадаптація – самореалізація через вплив особи на соціальне життя опосередковано через зверхдосягнення;
- гармонічна адаптація – самореалізація особи в соціумі опосередковано через орієнтацію на соціальні вимоги;
- конформістська адаптація – пристосування за рахунок пригнічення індивідуальності, блокування самореалізації;

- девіантна адаптація – самореалізація опосередковано через вихід за існуючі соціальні вимоги (норми);
- соціально-психологічна дисадаптація – стан блокування процесів самореалізації та адаптації.

При будь-якому варіанті соціалізації поведінку конкретної людини можна описати, використовуючи загальні характеристики поведінки:

- вмотивованість – внутрішня усвідомлена готовність діяти, що направляється потребами та цілями особи;
- адекватність – узгодженість з конкретною ситуацією;
- адаптивність – відповідність провідним вимогам соціального середовища, в тому числі морально-етичним;
- автентичність – відповідність поведінки індивідуальності, її природність для даної особи;
- продуктивність – реалізація свідомих цілей.

Також не менш важливими є такі ознаки поведінки особи, як:

- рівень активності (енергійність та ініціативність);
- емоційна вираженість (сила і характер афектів, що проявляються);
- динамічність (темп);
- стабільність (постійність проявів в різний час та в різних ситуаціях);
- усвідомленість (розуміння своєї поведінки);
- спонтанність (самоконтроль);
- гнучкість (зміни поведінки у відповідь на зміни середовища).

Розглянуті характеристики поняття «поведінка» розповсюджуються і на таку її різновидність, як «девіантна поведінка» особи, що нерідко зустрічається серед студентів-іноземців на початковому етапі адаптації до умов перебування та навчання в новому суспільстві.

Дані розвитку емоційного інтелекту та його динаміка у студентів-іноземців за I – 6 курси різних етнічних груп представлені в таблиці 2.

*Таблиця 2
Динаміка розвитку емоційного інтелекту студентів в процес отримання вищої медичної освіти за даними тесту Холла*

Шкали	Арабські країни (мова арабська, віросповідання - іслам)		Туркменістан (мова туркменська, віросповідання - іслам)		Гана, Нігерія, Судан (мова англійська, віросповідання - християнство, іслам)	
	I курс	6 курс	1 курс	6 курс	1 курс	6 курс
Емоційна обізнаність	7,0± 0,9	12,0± 1,4	7,0±0,8	13,0 ± 2,2	6,0± 0,7	14,0± 1,9
Управління своїми емоціями	5,9± 0,4	10,0± 0,9	8,0± 1,1	12,0 ± 1,4	11,0± 0,9	14,0± 1,8
Самотивація	6,0± 0,5	11,0± 1,3	7,0± 0,9	12,0± 1,7	10,0± 1,1	15,0±
Емпатія	8,0± 1,0	14,0± 1,6	8,0± 1,1	16,0± 1,4	12,0± 1,6	15,0± 1,3
Управління емоціями інших людей	4,0± 0,5	13,0± 1,1	6,0± 0,4	11,0± 0,9	9,0± 0,7	14,0± 1,5
Інтегративний рівень емоційного інтелекту	30,0± 4,3	59,0± 6,1	36,0± 4,1	64,0± 8,2	38,0± 5,4	72,0± 9,3

При аналізі даних, представлених в таблиці 2, можна відмітити виражене зростання рівня емоційного інтелекту в процесі навчання та соціалізації різних етнічних груп студентів-іноземців в Україні. При вихідних значеннях на першому курсі навчання (в межах 30,0 - 38 балів), що трактується як "низький" рівень, то по закінченню шостого курсу навчання цей показник зріс до значень 59 - 72 бали, що вкладається в межі значень "середній", та навіть "високий" в групах англійськомовного навчання (Гана, Нігерія, Судан). Отримані дані мають статистичну вірогідність ($p < 0,05$). Особливо потрібно підкреслити зростання більше як у 2 рази складових емоційного інтелекту за шкалами "емпатія" та "управління емоціями інших людей", що мають вирішальне значення для успішного виконання своїх професійних обов'язків лікарем. За цими шкалами показники досягли значення "високий" рівень при статистичній вірогідності ($p < 0,05$). Найбільш низький вихідний рівень за шкалою "управління своїми емоціями" ($5,9 \pm 0,4$) мали першокурсники вихідці з арабських країн, що зумовлювало досить велику кількість проявів девіантної поведінки, однак по закінченню шостого курсу цей показник зріс до значень $10,0 \pm 0,9$ ($p < 0,05$). Відповідно девіантність поведінкових реакцій суттєво зменшилась.

Виходячи з вищевикладеного, можна окреслити основні вектори, що сприяють адекватній адаптації та соціалізації студентів-іноземців в умовах українського суспільства при освітянській міграції за рахунок динаміки розвитку емоційного інтелекту.

1. Особистісно-мотиваційне відношення до ЗВО та навчання: бажання (чи небажання) приймати навчальні задачі, виконувати завдання педагога, іншими словами - навчатися.

– По цьому вектору соціалізації студента зусилля адміністрації навчального закладу та педагогічного колективу мінімізовані, так як вирішальним є мотивація та особисте бажання студента навчатися.

2. Прийняття учбового завдання: розуміння задач, поставлених педагогом; бажання їх виконувати; прагнення до успіху чи бажання уникнути невдачі.

– В даному пункті надзвичайно важливим є подолання мовного бар'єру, так як навчання неможливе без глибокого розуміння інформації, що надається. Для студента-медика це особливо важливо, тому що за процесом засвоєння інформації йде її осмислення, асоціативний синтез відповіді на поставлене завдання (проведення диференціального діагнозу, складання плану лікування, медичне прогнозування наслідків тощо).

3. Уявлення про зміст навчальної діяльності та способах її виконання: рівень елементарних знань та вмій, сформованих до початку навчання.

– Наявність базового рівня знань є необхідною складовою успішності навчання. Для студентів-іноземців в цьому ракурсі є проблеми, так як програми по отриманню загальної середньої освіти в країнах постійного проживання мають відмінності від українських.

4. Інформаційне поле: забезпечує сприйняття, переробку та збереження різноманітної інформації в процесі навчання.

– Інформаційне поле для студента-медика дуже обширне і формується поступово в процесі навчання – від теоретичних дисциплін до клінічних, що сприяє накопиченню інформації та розширенню кругозору.

5. Управління діяльністю: планування, контроль та оцінка власної діяльності, а також сприйнятливість до навчання.

– В поняття "управління діяльністю" вкладається самоменеджмент, що базується на засадах достатньо високого рівня IQ (вродженого інтелекту, який практично не змінюється з віком та освітою), та EQ (емоційного інтелекту, який формується в процесі життєдіяльності та навчання).

Висновки з проведеного дослідження.

1. В процесі навчання та соціалізації різних етнічних груп студентів-іноземців в Україні відмічається виражене зростання рівня емоційного інтелекту. При вихідних значеннях на першому курсі навчання (в межах 30,0 - 38 балів - "низький" рівень), то по закінченню шостого курсу навчання цей показник зріс до значень 59 - 72 бали, що вкладається в межі значень "середній", та навіть "високий" в групах англійського навчання (Гана, Нігерія, Судан).

2. Більше ніж у 2 рази зріс показник емоційного інтелекту за шкалами "емпатія" та "управління емоціями інших людей", що мають вирішальне значення для успішного виконання своїх професійних обов'язків лікарем. За цими шкалами показники досягли значення "високий" рівень при статистичній вірогідності ($p < 0,05$).

3. Найбільш низький вихідний рівень за шкалою "управління своїми емоціями" ($5,9 \pm 0,4$) мали першокурсники вихідці з арабських країн, що зумовлювало досить велику кількість випадків проявів девіантної поведінки, однак по закінченню шостого курсу цей показник зріс до значень $10,0 \pm 0,9$ ($p < 0,05$). Відповідно девіантність поведінкових реакцій суттєво зменшилась.

4. Доцільним, на наш погляд, є поглиблення теоретичного аналізу соціально-психологічного портрету студентів-мігрантів з метою їх ефективного психолого-педагогічного супроводу в процесі адаптації та допомоги при побудові професійної перспективи на підґрунті ефективного розвитку емоційного інтелекту.

Список використаної літератури

1. Казанцева А.А. Тьюторское сопровождение процесса адаптации иностранных студентов в ВУЗе. Высшее образование в России. – 2012. – № 10. – С. 157–161.
2. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. К. - 2006. - № 2 (17). - С. 127-139.
3. Назарко С. О., Іноземцева А. Е. Освітянська міграція та її вплив на національний інтелектуальний капітал. Економіка та держава. К. - 2014. - № 6. - С. 128-130.
4. Ананко Л. Міграційні ризики освітнього процесу в Україні. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. К.– 2011. – № 4. – С. 33-38.
5. Змановская Е.В. Психология девиантного поведения: структурно-динамический подход. Автореф. дис. докт. психол. наук. Санкт-Петербург, 2006. – 28 с.
6. Баженов В.Г. Детерминация преступного поведения несовершеннолетних в условиях современного российского общества (криминологический анализ). СПб., 2002.- 187 с.
7. Клейберг Ю.А. Социальные нормы и отклонения. – Кемерово, 2001. – 234 с.